

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 330.576.4:008(476)+336.2:008(476) «1991–2010»

БЮДЖЕТНА–ПАДАТКОВАЯ ПАЛІТЫКА Ў СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ (1991–2010)

Д.А. КРЫВАШЭЙ

*Інстытут гісторыі НАН Беларусі,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Уводзіны. Фінансава–эканамічны механізм рэалізацыі культурнай палітыкі рэспублікі з’яўляецца адным з ключавых. Дзяржава праз бюджэтныя асігнаванні аказвае падтрымку ўсіх прамых удзельнікаў культурнай дзейнасці: вытворцаў і спажыўцоў культурных даброт, стваральнікаў культурных каштоўнасцей, іх збіральнікаў і захавальнікаў. У Рэспубліцы Беларусь у вывучаемы перыяд выкарыстоўваліся розныя спосабы размеркавання бюджэтных сродкаў – як непасрэдна бюджэтнае фінансаванне розных груп удзельнікаў культурнай дзейнасці, так і праз арганізацыю спецыяльных фондаў падтрымкі культуры і мастацтва, прадстаўленне падатковых ільгот.

Сярод прац па пытаннях эканомікі культуры выдзяляецца даследаванне І. Шыршова «Прагматычная мадэль арганізацыйна–эканамічных ператварэнняў галіны культуры ў Рэспубліцы Беларусь», якое пабачыла свет ў 1994 г. [24] Аўтар разглядае знешнія і ўнутраныя ўмовы выхаду культуры з крызісу, працэс рэканструкцыі сеткі бюджэтных устаноў і тых прадпрыемстваў культуры, якія датуюцца. Асобая ўвага нададзена пытанню рэфармавання дзяржаўнага рэгулявання пераходных пераўтварэнняў галіны культуры, структурнай перабудовы капітальных укладанняў у гэтай галіне. Аўтар спыняецца на рэзервах скарачэння, эканоміі і рацыянальнага выкарыстання дзяржаўных сродкаў у культуры. Галіна культуры разглядаецца як галіна эканомікі, у якой дзейнічаюць тыя ж эканамічныя законы, што і ўсюды.

Тэарэтычныя праблемы эканомікі сацыяльна–культурнай сферы Беларусі ўвогуле і сістэмы ўстаноў культуры і мастацтва ў прыватнасці разглядаў М. Сакалоўскі. [21] На жаль, аўтар не прыводзіць падрабязных звестак па аб’ёмах фінансавання сферы, не аналізуе матэрыяльна–тэхнічную базу. Такія пытанні, як прагназаванне і планаванне, працоўныя рэсурсы і аплата працы разгледжаны толькі ў кантэксце сацыяльна–культурнай сферы ў цэлым. Трансфармацыю мадэляў фінансавання галіны культуры за апошнія 20 гадоў прааналізавала С.І. Токар. [5]

Адзначым, што ўсе згаданыя аўтары з’яўляюцца эканамістамі. Да сённяшняга часу адсутнічаюць працы гісторыкаў па акрэсленай праблеме. Мэта дадзенага артыкула – правядзенне сістэмнага гісторыка–генетычнага аналізу зменаў бюжэтна–падатковай палітыкі ў адносінах да галіны культуры.

Асноўная частка. Эканамічныя аспекты праваадносін дзяржавы з арганізацыямі культуры і мастацтва занялі значнае месца ў прынятым ў 1990 г. законе «Аб культуры». У ім была прадстаўлена наступная структура фінансавання: дзяржаўны бюджэт, фонды, падатковыя ільготы.

Артыкул 36 прадугледжваў, што фінансаванне культуры будзе здзяйсняцца праз спецыяльны рэспубліканскі фонд, а таксама фонды мясцовых Саветаў народных дэпутатаў. Крыніцамі фарміравання фондаў называліся: дабрачынныя паступленні; прыбытак ад правядзення спецыяльных латарэй, аўкцыёнаў, выстаў; паступленні ад продажу і набыцця каштоўных папер, якія павінны былі выпускацца фондам.

Асобны артыкул (38) ускладаў на мясцовыя саветы народных дэпутатаў абавязак культурнага абслугоўвання насельніцтва на падставе ўстаноўленых нарматываў і гарантваных бюджэтных асігнаванняў.

У адпаведнасці з Законам «Аб мясцовым самакіраванні і мясцовай гаспадарцы ў Рэспубліцы Беларусь», [7] існуючым у першай палове 1990–х гадоў у бюджэтным і падатковым заканадаўстве, мясцовыя Саветы народных дэпутатаў мелі права самастойна вызначаць звыш устаноўленых нормаў памер бюджэтнага фінансавання ўстаноў культуры, якія знаходзіліся на іх тэрыторыі, незалежна ад ведамаснай прыналежнасці.

Акрамя гэтага прадугледжвалася стварэнне добраахвотных фондаў развіцця культуры грамадскімі арганізацыямі, прафсаюзамі, творчымі саюзамі, прадпрыемствамі, установамі, арганізацыямі і грамадзянамі (арт. 39).

У Законе было замацавана палажэнне аб гарантаванай долі бюджэтных сродкаў на развіццё мастацтва і культуры ў памеры не менш 3% ад агульнай сумы Дзяржаўнага бюджэту Рэспублікі Беларусь (арт. 36).

На жаль, на практыцы рэалізацыя палажэнняў Закона «Аб культуры» сутыкалася са шматлікімі перашкодамі.

Вельмі цяжкім становішча было напачатку 1990-х гадоў. У 1992 г. не была пачата праца на 40% запланаваных да будаўніцтва аб'ектах культуры. У лютым 1993 г. была прынята Праграма дзеянняў па пераадоленню эканамічнага крызісу ў культуры на 1993 – 1994 гг. [10, арк. 38] Аднак развіццё эканамічнага крызісу перашкодзіла рэалізацыі разнастайных намераў ці аддаліла іх ажыццяўленне. Не быў створаны Камерцыйны банк культуры, а сістэма грантаў пачала рэалізоўвацца толькі з 1998 г. (часу стварэння Фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы культуры і мастацтва). Толькі ў 2002 г. была рэалізавана ідэя аб стварэнні дабрачыннага білета «Захаваць нашу спадчыну» ў форме рэспубліканскай тыражнай латэрыі «Скарбніца».

Адным са шляхоў далейшага развіцця матэрыяльна-тэхнічнай базы культуры і мастацтва згаданай Праграмы з'яўлялася прыцягненне замежных інвестараў у будаўніцтва аб'ектаў культуры і вытворчай базы галіны. Побач з гэтым міністэрства выступіла ініцыятарам пастановы ўрада «Аб часовай недапушчальнасці прыватызацыі і перадачы ў арэнду ўстаноў культуры ў Рэспубліцы Беларусь» і выказвалася аб неабходнасці вырашыць пытанне аб перадачы ў сваю сістэму тых устаноў культуры, ад утрымання якіх адмаўляліся працоўныя калектывы і арганізацыі [12, арк. 45–47].

Ва ўмовах адраджэння і развіцця нацыянальнай культуры міністэрства ў кастрычніку 1992 г. звярнулася ва ўрад з абгрунтаваннем мэтазгоднасці правядзення акумуляцыі ўсёй выдзеленай фінансавай долі дзяржбюджэту ў спецыяльным Фондзе развіцця культуры і мастацтва, які быў створаны ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 21 лістапада 1991 г. № 434.

Стварэнне Фонду развіцця культуры і мастацтва Міністэрства культуры аказала станоўчы ўплыў на развіццё ініцыятывы на месцах, у абласцях. У некаторых раёнах краіны былі арганізаваны і афіцыйна зарэгістраваны аналагічныя Фонды, дзейнасці якіх міністэрства па магчымасці аказвала фінансавую падтрымку. Гэта дазваляла мэтанакіравана выкарыстоўваць сродкі на развіццё нацыянальнай мовы, культуры, станаўленне дзяржаўнасці рэспублікі, рэстаўрацыю помнікаў гісторыі і культуры і вяртанне культурных каштоўнасцей з-за мяжы. [11, арк. 168]

Жыццё ўносіла свае карэктывы ў дзейнасць Фонду. Не кожны год усе плануемыя напрамкі дзейнасці рэалізоўваліся. Напрыклад, у 2001 г. з плануемых 6500,0 тыс рублёў паступленні склалі толькі 3720,0 тыс. рублёў. З адзінаццаці напрамкаў дзейнасці былі падтрыманы толькі чатыры: аказанне фінансавай дапамогі творчым работнікам сістэмы культуры (1515,3 тыс. руб з плануемых 1600,0); утрыманне творчых работнікаў, накіраваных міністэрствам на вучобу ці стажыроўку за мяжу, а таксама затраты па замежных камандзіроўках (553,6 тыс руб з 900,0 па плану); прэміраванне калектываў і асобных супрацоўнікаў устаноў культуры і мастацтва рэспублікі (60,0 тыс. руб з 1000,0 па плану); іншыя выдаткі (1125,8 тыс руб з 1100,0 па плану). Ні на фінансаванне выдаткаў па ўмацаванню матэрыяльна-тэхнічнай базы ўстаноў і прадпрыемстваў, ні на падтрымку ініцыятываў аб'яднанняў беларусаў за мяжою, як і на падтрымку дзейнасці творчых саюзаў, фінансаванне праграм па падтрымцы таленавітых дзяцей сродкі не былі накіраваныя [2, арк. 56].

Ва ўмовах недахопу сродкаў, Міністэрства культуры было вымушана значна абмежаваць выдаткі, сканцэнтраваныя на асобных праектах. Пастановай Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь № 229 ад 1 красавіка 1996 г. «Аб дадатковых мерах па дзяржаўнай падтрымцы культуры» былі вызначаны прыярытэты фінансавання на перыяд з 1997 па 2000 г.

На працягу ўсіх 1990-х г. праграмна-праектнае фінансаванне мела дастаткова фрагментарны характар. Калі фінансавыя сродкі накіроўваліся на вырашэнне найбольш актуальных пытанняў, хутчэй на выратаванне і захаванне, а не на развіццё. Толькі ў канцы 1990-х была спроба прыняцця галіновай дзяржаўнай праграмы. Фактычна распрацаваная ў 1999 г. яна была зацверджана толькі з 2001 г. У далейшым кожныя пяць гадоў прымаўся падобныя праграмы як на агульнадзяржаўным, так і на мясцовым узроўнях

У пачатку 2000–х гг. дзяржавай таксама датавалася 75% сродкаў на выданне беларускамоўнай літаратуры. Доля бюджэтнага фінансавання большасці тэатраў дасягала 90% выдаткаў на іх утрыманне [8, с. 65].

Нягледзячы на значную дапамогу дзяржавы па падтрымцы, развіццю і ўмацаванню базы культуры, яна не ў поўнай меры адпавядала тагачасным патрабаванням. У 2001 г. 900 клубных устаноў і 350 бібліятэк патрабавалі капітальнага рамонту, амаль 50 клубаў і 25 бібліятэк знаходзіліся ў аварыйным стане [8, с. 65].

Перыяд 2001–2002 гг. вызначыўся істотнымі цяжкасцямі для галіны культуры. Назіралася паяшэнне ўдзельнай вагі прадугледжаных па артыкулу «культура» бюджэтных выдаткаў. Напрыклад, у Брэсцкай вобласці ў 2000 г. на набыццё абсталявання ўстановам культуры было выдзелена 5,5 % абласнога бюджэту, у 2001 г. – 5,4 %, а ў 2002 г. толькі 0,5 %. На капітальны рамонт адбылося змяншэнне ад 13,8 % у 2000 г. да 8,8 % у 2001 г. і 3,1 % ў 2002 г. Гэта значна абцяжарвала выкананне пратакола даручэнняў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 1 лютага 2001 г. №1 «Аб мерах па рашэнню праблем развіцця культуры і мастацтва» [3, арк. 173].

Як паказала жыццё, палітычнае рашэнне аб фінансаванні галіны культуры ў памеры 3% ад агульнай сумы дзяржбюджэту, якое было ў 1990 г. замацавана ў законе «Аб культуры», не знайшло падмацавання фінансавымі сродкамі. У 1990 г. бюджэтныя выдаткі на культуру складалі 0,76%, у 1991 г. – 0,8 %, у 1992 г. – 0,84%, 1993 г. – 1,9%, у 1995 г. – толькі 0,6 %, у 1997 г. – 0,95%, 1998 г. – 1,4%, 1999 г. – 1,2%, 2000 г. – 1,4 % [20, с.269].

Калі параўнаць памер гэтых выдаткаў з валавым унутраным прадуктам, то аказваецца, што яны фактычна заставаліся амаль на адным узроўні. (табліца).

Табліца – Выдаткі кансалідаванага бюджэту Рэспублікі Беларусь на культуру і мастацтва, кінематаграфію (у %) [22, с. 35].

Год	1995	2000	2001	2002	2003	2004
доля	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5

У новай рэдакцыі Закона «Аб культуры» 2004 г. з’явілася палажэнне аб тым, што «аб’ём бюджэтнага фінансавання на ўтрыманне і развіццё галіны культуры і мастацтва ўстанаўліваецца ў памеры да 1 працэнта ад валавога ўнутранага прадукту» (частка 2 арт. 49). Для дасягнення вызначанага паказчыка прадугледжвалася паэтапнае павелічэнне з 1 студзеня 2004 г. у адпаведнасці з законам аб бюджэце на чарговы фінансавы (бюджэтны) год расходаў на культуру і мастацтва ў памеры 0,1 працэнта ад валавога ўнутранага прадукту з улікам фінансава-эканамічнага становішча, якое склалася ў рэспубліцы. Фактычныя расходы на культуру ў 2008 г. (з улікам сродкаў на капітальнае будаўніцтва) склалі 0,83 % ад ВУП, у 2009 г. – 0,62 %, у 2010 г. – 0,4 % ад ВУП [4, с. 109; 5, с. 112].

Дадатковымі крыніцамі фінансавання дзейнасці ўстаноў культуры, адпаведна новай рэдакцыі Закону, называліся прыбыткі ад прадпрымальніцкай дзейнасці, банкаўскія крэдыты, добраахвотныя ахвяраванні фізічных і юрыдычных асоб, іншыя, не забароненыя заканадаўствам крыніцы (арт. 49, частка 5).

Асноўным метадам планавання і размеркавання фінансавых рэсурсаў на ўзроўні ўстановаў культуры ў разглядаемы перыяд быў так званы каштарысны метада. Неабходныя фінансавыя сродкі выдзяляліся кожнай установе, сыходзячы з каштарысу расходаў, якія зацвярджаліся па кожнаму артыкулу і ў далейшым кантраляваліся як органамі кіравання культуры, так і фінансавымі органамі [19].

Адным з крокаў па забеспячэнню бюджэтнага фінансавання культуры стала ўвядзенне ў 2003 г. нарматыўна-метавага падыходу да фінансавання ўстановаў культуры. Асновай стаў *мінімальны сацыяльны стандарт на культуру*. У рамках яго фінансаванне бягучых выдаткаў здзяйснялася на падставе зацверджаных нарматываў фінансавых выдаткаў на адзінку аказваемай паслугі. Падобная мадэль фінансавання прадстаўлялася як аплата дзяржавай адпаведных вынікаў і стымул да павелічэння выніковых параметраў. Гэта дазволіла ўстановам культуры атрымаць гарантаваны аб’ём стродкаў, прывесці ў неабходны стан матэрыяльна-тэхнічную базу, забяспечыць прадстаўленне насельніцтву асноўных традыцыйных паслуг культуры на высокім узроўні, пры гэтым захоўваючы даступныя цэны і тарыфы на гэтыя паслугі, а таксама стварыць базу для развіцця новых відаў паслуг. Як адзначалі самі спецыялісты Міністэрства культуры, у апошнія два гады перад прыняццем сацыяльнага стандарту «асігнаванні з бюджэту для ўстаноў культуры выдзяляюцца толькі на апла-

ту працы і камунальныя паслугі, што не забяспечвае пашырэнне відаў паслуг культуры насельніцтву і аказанне іх на адпаведным узроўні» [1, арк. 255].

Увядзенне нарматыву было накіравана на забеспячэнне прадстаўлення мінімальнага пераліку паслуг устаноў культуры, захаванне існуючай сеткі клубаў і дамоў культуры, дамоў рамёстваў і фальклору (новыя тыпы культурных устаноў, якія пачалі стварацца ў сярэдзіне 1990–х гг.), музеяў, кінавідэапрадпрыемстваў і бібліятэк.

Нарматыў бюджэтай забяспечанасці расходаў на культуру ў разліку на аднаго чалавека быў вызначаны ў памеры 1,5 базавай велічыні, у тым ліку 1,3 – за кошт бюджэтнага фінансавання, 0,2 – за кошт аказання платных паслуг [18]. У сярэднім па рэспубліцы забяспечанасць расходаў на культуру з улікам усіх крыніц сродкаў у разліку на 1 жыхара ў 2003 г. складала 1,9 базавай велічыні, у тым ліку за кошт сродкаў бюджэту – 1,7, платных паслуг – 0,2 базавай велічыні. Выкананне нарматыву сацыяльнага стандарту па культуры дасягалася шляхам упарадкавання сеткі, стварэння новых тыпаў устаноў культуры, росту колькасці клубных фарміраванняў і новых пасупленняў у бібліятэчныя фонды [1, арк. 255].

У 2010 г. расходы на культуру ў адпаведнасці з планами бюджэтнага фінансавання і прагнозымі аб'ёмамі платных паслуг культуры з разліку на аднаго жыхара ў сярэднім па рэспубліцы складалі 3,0 базавай велічыні, у тым ліку за кошт сродкаў бюджэту — 2,4 базавай велічыні, платных паслуг — 0,6 базавай велічыні [5, арк. 111].

Аднак каштарысны, а таксама ўведзены пазней нарматыўны парадак выдзялення бюджэтных асігнаванняў на сферу культуры не стварылі стымуляў да зніжэння выдаткаў арганізацый, эканоміі бюджэтных сродкаў і не ў поўнай меры былі арыентаваны на дасягненне пастаўленых мет, бо фактычна фінансавалася само існаванне прадпрыемстваў. Для больш эфектыўнага выкарыстання бюджэтных сродкаў бюджэтная палітыка павінна была быць накіраванай на фінансаванне вынікаў дзейнасці арганізацый культуры з улікам рэальных запытаў насельніцтва [23, с. 50].

Дзяржава побач з прамым фінансаваннем сферы культуры выкарыстоўвала і ўскосны механізм падтымкі – **падатковае заканадаўства**.

Законам «Аб культуры» было замацавана палажэнне аб тым, што дзяржава стымулюе накіраванне сродкаў на фінансаванне культуры, выкарыстоўваючы метады эканамічнага рэгулявання і ільготнага падаткаабкладання (арт. 43). Прадпрыемствы, арганізацыі і установы культуры, выдаткі на ўтрыманне якіх поўнасцю пакрываліся за кошт рэспубліканскага ці мясцовых бюджэтаў, ці якія атрымлівалі дзяржаўныя датацыі з бюджэту, Законам былі вызвалены ад падатку на прыбытак. Гэтая ж падатковая ільгота распаўсюджвалася на прыбытак гаспадарча–разліковых прадпрыемстваў, аб'яднанняў і арганізацый, зарэгістраваных на тэрыторыі краіны творчых саюзаў і асобных грамадскіх арганізацый, накіраваная імі сваім заснавальнікам на здзяйсненне іх статутнай дзейнасці. Асобна Закон замацаваў вызваленне ў межах заканадаўства па падаткаабкладанню ад падатку на прыбытак сумаў прыбытку, пералічаных зарэгістраваным на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь Беларускаму добраахвотнаму таварыству аховы помнікаў гісторыі і культуры, Нацыянальнаму фонду адукацыі і культуры, рэспубліканскім і мясцовым фондам развіцця культуры, Таварыству беларускай мовы імя Ф. Скарыны, аб'яднанню беларусаў свету «Бацькаўшчына», а таксама пералічаных прадпрыемствам, арганізацыям і ўстановам культуры. Агульная сума спонсарскіх (мецэнацкіх) сродкаў, накіраваных на патрэбы культуры і мастацтва, па Закону ад 22.12.1991 г. «Аб падатках на даходы і прыбытак прадпрыемстваў, аб'яднанняў, арганізацый» была абмежаваная адным працэнтам атрыманага спонсарам прыбытку ці прадпрымальнікам даходу за справаздачны перыяд. Толькі ў 1996 г. памер сумы дапамогі ўстановам культуры і мастацтва, якая не падлягае падаткаабкладанню, быў павялічаны да 5 % ад балансавага прыбытку [16].

Закон «Аб культуры» дэклараваў магчымасць устанавлення падатковым заканадаўствам іншых ільгот па падаткаабкладанню прадпрыемстваў, аб'яднанняў і арганізацый культуры, «уключаючы арганізацыі, якія займаюцца рамонтам, рэстаўрацыяй і рэканструкцыяй помнікаў гісторыі» (арт. 43).

Нягледзячы на заканадаўчае замацаванне, устаноўленая ільгота па падаткаабкладанню прыбытку, якая прадугледжвала вызваленне ад падаткаў прадпрыемстваў і ўстаноў, якія поўнасцю знаходзіліся на бюджэтным фінансаванні або атрымлівалі датацыі з бюджэту, фактычна не дзейнічала [14, арк. 278]. А ў 1996 г. яна ўвогуле была ліквідавана [16].

У першай рэдакцыі Закона «Аб падатках на даходы і прыбытак прадпрыемстваў, аб'яднанняў, арганізацый» было палажэнне аб вызваленні ад *падатку на прыбытак* «прадпрыемстваў, якія належаць на правах уласнасці творчым саюзам Рэспублікі Беларусь» (п. 3 арт. 5). У

1996 г. гэты артыкул быў выключаны [16]. Згаданыя ільготы былі вернуты толькі ў 2001 г. Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 09.07.2001 г. № 374.

З 1992 г. па 2002 г. дзейнічала норма аб вызваленні ад **падатку на прыбытак** сумаў сродкаў, фактычна патрачаных прадпрыемствамі, якія з'яўляюцца ўласнікамі каштоўнасцей, унесеныя у Дзяржаўны спіс гісторыка–культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь, на правядзенне навукова абгрунтаваных даследчых і рэстаўрацыйна–аднаўленчых работ, якія датычаць гэтых каштоўнасцей (пункт 9–5 арт. 5 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб падатках на даход і прыбытак»).

Сумы падатку, якія заставаліся ў распараджэнні прадпрыемстваў, арганізацый у сувязі з ільготным падаткаабкладанне, падлягалі залічэнню у фонд развіцця і маглі выкарыстоўвацца толькі на развіццё вытворчай базы (п. 11 арт. 5 Закона Рэспублікі Беларусь ад 22.12.1992 г. [17]).

З 1996 г. установы культуры пачалі плаціць *падатак на дабаўленую вартасць* пры правядзенні платных мерапрыемстваў, што пагоршыла іх матэрыяльны стан [16].

Непрадуманае **падатковае заканадаўства** значна ўскладняла дзейнасць устаноў культуры прафсаюзных арганізацый, усё больш камерцыйлізуючы яе. У выніку скарачалася колькасць калектываў мастацкай самадзейнасці, зачыняліся гурткі і студыі народных промыслаў і рамёстваў, хаця па колькасці абслугоўваемага насельніцтва яны ў многіх месцах пераўзыходзілі дзяржаўныя ўстановы культуры [14, арк.280].

Толькі ў 2000 г. была прынятая Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 18 красавіка № 534, якая зацвердзіла пералік паслуг у сферы культуры і мастацтва, абароты па рэалізацыі якіх на тэрыторыі краіны вызваліліся ад падатку на дабаўленую вартасць (далей – ПДВ). У 2006 г. ужо Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 4 красавіка № 194 быў зацверджаны новы значна пашыраны пералік паслуг. Разам з гэтым было звужана кола арганізацый, паслугі якіх не абкладаліся ПДВ. У ранейшы пералік былі ўключаны паслугі культурна–асветных і кінавідовішчных арганізацый па правядзенню культурна–масавай работы сярод насельніцтва. Пры гэтым заканадаўствам не былі ўстаноўлены размежаванні ў прымяненні вызвалення ад ПДВ па дадзеных паслугах у залежнасці ад формы ўласнасці арганізацыі, якая гэтыя паслугі аказвала. З 1 студзеня 2006 г. на падставе Указа права на вызваленне ад ПДВ па такіх паслугах магло быць прадстаўлена толькі *дзяржаўным арганізацыям*, клубным установам, музеям, музеям–запаведнікам, выставачным арганізацыям у сферы культуры, бібліятэкам, паркам культуры і адпачынку, арганізацыям кінематарафіі незалежна ад формы ўласнасці [6].

З 2003 г. па 2006 г. дзейнічала **вызваленне ад падатку на дабаўленую вартасць** абаротаў ад рэалізацыі работ па рэканструкцыі і рэстаўрацыі гісторыка–культурных каштоўнасцей, унесеныя у Дзяржаўны спіс гісторыка–культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь (падпункт 2.13 пункта 2 артыкула 3 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб падатку на дабаўленую вартасць») [15].

Дадатковымі крыніцамі фінансавання дзейнасці ўстаноў культуры, адпаведна рэдакцыі Закону «Аб культуры» 2004 г., называліся прыбыткі ад прадпрымальніцкай дзейнасці, банкаўскія крэдыты, добраахвотныя ахвяраванні фізічных і юрыдычных асоб, іншыя, не забароненыя заканадаўствам, крыніцы (арт. 49, частка 5).

У сувязі з тым, што ў краіне не была створана сістэма садзейнічання развіццю дабрачыннасці і спонсарства, дадатковае фінансаванне атрымоўвалася шляхам пашырэння пазабюджэтнай дзейнасці, спектру аказання *платных паслугаў* насельніцтву. Адзначым, што яшчэ ў 1987 г. калегіяй міністэрства культуры была прынятая праграма першачарговых мер развіцця платных паслуг у галіне культуры. Да 1992 г. установы і прадпрыемствы культуры і мастацтва рэспублікі аказвалі больш за 30 відаў платных паслуг [13, арк. 216].

У 1993 г. памер фінансавых паступленняў у клубныя ўстановы дзяржаўнай сеткі з пазабюджэтных крыніц складаў у сярэднім 7,3 % ад агульнага аб'ёму фінансавых паступленняў (на 0,6 % болей, чым у 1992 г.). З іх 6,1 % – паступленні ад вытворчай і камерцыйнай дзейнасці і 1,2 % – іншыя пазабюджэтныя паступленні [9, с. 33].

Вялікае значэнне ў павелічэнні прыбыткаў ад платных паслуг мела прыняцце Указа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 7 жніўня 2002 г. № 434, згодна з якім было знята рэгуляванне Міністэрствам культуры цэн (тарыфаў) на паслугі музеяў, тэатральна–відовішчных арганізацый, за навучанне ў дзіцячых школах мастацтваў, што дазволіла арганізацыям больш аператыўна прымаць рашэнні аб змяненні ўзроўню цэн (тарыфаў) на паслугі і атрымліваць дадатковыя прыбыткі ад гэтых відаў дзейнасці [1, арк. 141].

Пазабюджэтныя і ўласныя даходы арганізацый культуры на працягу 2002 – 2005 гг. складалі ў сярэднім 15% усіх сродкаў, якія накіроўваліся на развіццё культуры (у 2001 г. гэты паказчык склаў даў 11%). Пачынаючы з 2004 г. Міністэрству культуры даводзіцца мэтавы паказчык тэмпу росту

платных паслуг. Істотных зменаў пры гэтым на назіралася. У структуры агульных паступленняў на фінансаванне арганізацый сістэмы Міністэрства культуры пазабюджэтных і ўласныя даходы ў 2010 г. склалі 16 % [5, с. 110].

Заклучэнне. Такім чынам, на працягу вывучаемага перыяду ў краіне адбывалася фарміраванне трохузроўневай сістэмы фінансавання культуры. На першым узроўні знаходзіліся прамыя бюджэты асігнаванні на патрэбы галіны праз рэспубліканскі і мясцовыя бюджэты ў выглядзе субсідый і датацый. Яны дазвалялі забяспечыць нарматыўнае фінансаванне бюджэтных устаноў і арганізацый на бягучыя выдаткі па захаванню матэрыяльнай базы, выплату заробку работнікам. З 2003 г. у краіне стаў дзейнічаць сацыяльны стандарт бюджэтнага забеспячэння галіны.

Дадатковай крыніцай фінансавай падтрымкі была сістэма мэтавых праграм і канкрэтных праектаў. Калі ў 1990–х былі адзінкавыя праграмы і праекты, якія атрымлівалі статус прыярытэтных, то ў пачатку 2000–х адбыўся пераход да комплекснага галіновага праграмна–мэтавага фінансавання.

Трэцім узроўнем стаў падатковы пратэксцыянізм як форма ўскоснага дзяржаўнага фінансавання. На працягу вывучаемага перыяду ён знаходзіўся ў пастаяннай дынаміцы, назіраліся перыяды пашырэння і звужэння падатковых ільготаў як бюджэтным, некамерцыйным установам і грамадскім арганізацыям, так і камерцыйным арганізацыям і прадпрыемствам, а таксама творцам.

Новыя механізмы гаспадарання, абмежаванасць бюджэтнага фінансавання стымулявалі развіццё платных паслуг, пошук пазабюджэтных сродкаў. Калі доля паступленняў ад платных паслуг з кожным годам ўзрастала, то паступленні ад мецэнатаў так і не сталі істотнай крыніцай фінансавання. У першую чаргу з–за адсутнасці падатковых стымуляў.

ЛІТАРАТУРА

1. Архіў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Даручэнні Прэзідэнта, Нацыянальнага сходу, Адміністрацыі Прэзідэнта, Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь, рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і дакументы аб іх выкананні. 2003.
2. Архіў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Пратакол № 3 пасяджэння калегіі Міністэрства і дакументы да яго. 2002 г.
3. Архіў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Пратаколы № 9–10 пасяджэнняў калегіі міністэрства і дакументы да іх. 2002 г.
4. Беларуская культура сёння : гадавы агляд, 2009 / А. М. Бязуглы [і інш.] ; пад агул. рэд. Т.І. Стружэцкага. – Мінск : БДУ культуры і мастацтваў, 2010. – 148 с.
5. Беларуская культура сёння : гадавы агляд, 2010 / І. В. Анціпенка [і інш.] ; пад агул. рэд. Т.І. Стружэцкага. – Мінск : БДУ культуры і мастацтваў, 2011. – 144 с.
6. Ефіменко, О.И. Комментарий к указу Президента Республики Беларусь от 04.04.2006 г. № 194 / О.И. Ефіменко // Весник Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь. – 2006. – № 17–18. – С. 24–25.
7. О местном самоуправлении и местном хозяйстве в Республике Беларусь: Закон Рэсп. Беларусь, 20 февр. 1991 г., № 617–XII // Ведомости Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1991. – № 11. – Арт. 122.
8. Захарошка, В.М. Фінансаванне культуры / В.М. Захарошка // Беларуская культура сёння. Гадавы агляд. 2001. – Мінск: Бел ДПК, 2002. – С.62–67.
9. Культура ў жыцці кожнага беларуса: Статыстычны агляд тэатральна – відэаішчных і культурна – асветных устаноў сістэмы Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь за 1990 – 1993 гг. / Беларусь. Ін–т праблем культуры; Падрыхт.: Т. Дакюнас, Э. Пунько. – Мінск : БелДПК, 1994. – 71 с.
10. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 1.
11. НАРБ. Фонд 974. – Воп. 4. – Спр. 10.
12. НАРБ. Фонд 974. – Воп. 1. – Спр. 2078.
13. НАРБ. Фонд 974. – Воп. 1. – Спр. 2079.
14. НАРБ. Фонд 974. – Воп. 1. – Спр. 2075.
15. О внесении дополнений и изменений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам налогообложения: Закон Респ. Беларусь, 29 дек. 2006 г., № 190–3 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2006. – № 3. – 2/1287.
16. О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О налогах на доходы и прибыль предприятий, объединений, организаций»: Закон Респ. Беларусь, 19 апр. 1996 г., № 237–XIII // Ведомости Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1996. – № 12. – Арт. 158.
17. О внесении изменений и дополнений в законодательные акты Республики Беларусь по вопросам налогообложения: закон Респ. Беларусь, 22 дек. 1992 г., № 2061–XII // Ведомости Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1993. – № 3. – Арт. 27
18. О государственных минимальных социальных стандартах: Закон Респ. Беларусь от 4 января 2003 г. №180 – 3 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь, 2003. – N 8. – 2/929.

19. Об утверждении Инструкции о порядке планирования расходов на содержание учреждений культуры, финансируемых из бюджета: Постановление Министерства культуры Респ. Беларусь, 30 нояб. 2006 г. – № 39 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2007 г. – № 41. – 8/15669.
20. Республика Беларусь в цифрах. Краткий стат. сборник. – Минск: б/изд. – 2001. – 330 с.
21. Соколовский, Н.К. Экономика социально–культурной сферы: учеб.–метод. пособие / Н.К. Соколовский, О.Н. Ерофеева, В.Г. Гаркавая. – Минск: БГЭУ, 2006. – 208 с.
22. Социальное положение и уровень жизни населения Республики Беларусь. Статистический справочник / Мин–во статистики и анализа Респ. Беларусь – Минск: Минстат, 2005. – 370 с.
23. Токарь, С.И. Экономика культуры. Модели финансирования сферы культуры // Культура Беларуси: 20 лет развития (1991–2011) / С.П. Винокурова [и др.]; под общ. ред. О.А. Галкина, И.Г. Голубевой. – Минск: Институт культуры Беларуси, 2012. – С. 43–55.
24. Ширшов, И.Е. Прогностическая модель организационно–экономических преобразований отрасли культуры в Республике Беларусь» / И.Е. Ширшов // Аператыўная інфармацыя па праблемах культуры і мастацтва: Інфарм.–аналіт. зб. Вып. 6 / Нац. б–ка Беларусі. – Мінск, 1994. – С.2 – 114.

FISCAL POLICY IN THE SPHERE OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF BELARUS (1991–2010)

D.A. KRYVASHEI

Summary

The paper considers the economic aspects of the relationship of the state with cultural institutions. Attention is paid to the development of direct and indirect financing, paid services.

Key words: State budget funds, tax credits, paid services.

© Кривошей Д.А.

Поступила в редакцию 21 мая 2013г.